

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ В УКРАЇНІ

Сучасний економічний розвиток України характеризується досить значним ростом ВВП. Так, з початку 2004 р. темпи росту ВВП у реальному вирахуванні становили від 9 до 13,5%, відбулося збільшення інвестицій у другому кварталі 2004 р. до 32,2% [14]. Основні дані наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка основних макроекономічних показників України за 2004 р.

Показники	Період (місяці)					
	01	02	03	04	05	06
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	19099	38330	62094	86645	109870	137541
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %						
у порівнянних цінах	109.0	110.2	110.8	111.5	111.3	112.7
Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення),						
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %						
у порівнянних цінах			152.1			32.2

Якщо розглядати структуру підприємств України за масштабами бізнесу, необхідно відзначити, що основу економіки становлять підприємства середнього й великого бізнесу, що підтверджується даними про динамік розвитку малого підприємництва, поданими у таблиці 2 [15]. При загальній позитивній динаміці збільшення кількості малих підприємств і кількості найманих працівників, у структурі виробництва продукції й надання послуг частка малих підприємств знизилася з 11,3% в 1998 р. до 7,3% 2002 р. Все це говорить про концентраційні тенденції в економіці, тобто основну частку у валовому виробництві займають підприємства, значні за масштабом. Якщо розглядати підприємства середнього й великого бізнесу, то в цілому (за винятком унітарних державних підприємств) дані компанії можна віднести до корпоративного сектора економіки.

Таблиця 2

Основні показники розвитку малих підприємств

Показники	Період (роки)				
	1998	1999	2000	2001	2002
Кількість малих підприємств, одиниць	173404	197127	217930	233607	253791
Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах,	1559,9	1677,5	1709,8	1807,6	1918,5

тис.осіб					
частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих працівників на підприємствах – суб'єктах підприємництва	12,9	14,1	15,1	17,1	18,9
частка малих підприємств у загальному обсязі виробленої продукції, робіт, послуг (без ПДВ і акцизу) в цілому по економіці	11,3	11,1	6,9	7,3	7,3

Необхідно відзначити, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до поняття корпорація, з різних позицій дослідники виділяють декілька підходів [5, 6, 9, 10]:

- 1) корпорація, як юридична особа;
- 2) корпорація як синонім акціонерного товариства;
- 3) корпорація як штучне утворення;
- 4) корпорація на основі договірної теорії;
- 5) корпорація на основі широкого підходу до цілей ділової організації.

Подані точки зору досить ґрунтовно проаналізовані у науковій літературі. У рамках даного дослідження ми зупинимося на тій точці зору щодо терміна «корпорація», що походить від лат. *corporatio* – об'єднання, використовуючи узагальнюючий підхід, використаний у роботах А.И. Татаркина [10] і Драчева Е.Л., Либмана А.М [5]. Корпорація – це організація (з утворенням юридичної особи або без) створена й діюча при участі декількох суб'єктів господарювання (можливо при створенні корпорації участь фізичні особи, як власників корпоративних прав), що вступають в договірні скоординовані управлінсько-економічні відносини по формуванню й використанню активів об'єднання для досягнення бажаного результату – синергетичного ефекту інтеграційної взаємодії (або досягненню стратегічних цілей об'єднання).

Автори наукових робіт, що досліджують розвиток корпоративних відносин у перехідних економіках, часто зосереджуються на окремих аспектах впливу зовнішнього середовища на корпоративне управління й ураховують тільки ієрархічний принцип побудови корпоративних відносин. При цьому корпорація розглядається як утворення з єдиним центром прийняття управлінських рішень [5,10]. Корпоративне управління здебільш розглядається з точки зору визначення системи елементів, що його складають, тобто, визначаються окремі параметри цього поняття. Досліджуючи корпоративне управління з точки зору системи процедур по досягненню визначеної мети, визначимо два напрямки корпоративного управління – що спрямоване на внутрішнє середовище компанії та управління взаємодією та впливу на зовнішнє середовище. Разом с тим, можна виділити пограничні процеси, що й визначають напрямки розвинення корпоративного об'єднання реалізуючи цілі корпорації, впливаючи на зовнішнє середовище або взаємодіючи з ним.

Метою даної роботи є систематизація факторів впливу інституцій на розвиток й інституалізацію корпоративних відносин, розгляд корпоратив-

ного управління з точки зору процесного підходу, визначення ролі державних органів управління й регулювання суб'єктів господарювання корпоративного сектора економіки в процесі їхнього функціонування.

Якщо розглядати інституалізацію самого поняття «корпорація» в Україні, то виходячи з Господарського кодексу України [1], корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності шкiрного з учасників органам управління корпорації.

Дане положення звужує поняття корпорації, що приводиться в науковій літературі. Просте додання підприємствам, що поєднуються, статусу корпорації нічого їм не дає – делегується ряд повноважень – управляючої компанії, що реєструється як юридична особа й регулює діяльність підприємств, що входять до корпорації. Для управляючої компанії, що носить корпоративний статус, не передбачено законодавством ніяких пiльг або переваг, вона лише може виступати як юридична особа, що представляє інтереси всього об'єднання. Використання, таким чином, закріпленого в Господарському кодексі поняття (статусу) корпорація з економічної точки зору суб'єктам господарювання, що інтегруються, нічого не дає.

В іншому законодавчо-нормативному акті, рішенні Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження принципів корпоративного управління» [12], прийнятому наприкінці 2003 р., поняття корпорації по своїй суті стає тотожним поняттю «акціонерне товариство». Із загальновизнаної (наукової, як прийнято в законодавстві ряду розвинених країн) точки зору, поняття фінансово-промислової групи (ФПГ) входить у поняття корпорація. В Українському законодавстві ФПГ виділяється в окрему групу об'єднань підприємств [4] – Промислово-фінансова група (ПФГ) – об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції. При цьому, ПФГ не є юридичною особою, а виділяється головне підприємство, яке й представляє інтереси підприємств, що об'єдналися, по випуску кінцевої продукції, при цьому з погляду законодавства підприємства, що поєднуються, є окремими юридичними особами й управління й регулювання їхньої діяльності здійснюється виходячи з інтересів підприємств цієї групи, тобто не існує єдиної управляючої компанії. Статус ПФГ для об'єднання підприємств надає їм ряд пiльг, пов'язаних з імпортом й експортом продукції.

Таким чином, в Україні поняття «корпорація» хоч і було законодавчо закріплено, але виходячи з практики його використання, зміст цього поняття ще потребує подальшої інституалізації, тобто використання усіма суб'єктами ринку у єдиному значенні. Із визначених нами границь поняття

«корпорація» визначимо параметри поняття «корпоративне управління». Спочатку зазначимо, що в нас є два напрямки управління в корпораціях, як вже було зазначено, це – управління внутрішнім середовищем і управління впливом або взаємовідносинами з зовнішнім середовищем.

Насамперед, визначимо рівні управління в корпорації залежно від суб'єкта і об'єкта управлінського впливу. Виходячи із системного аналізу [11] нам необхідно виділити суб'єкт й об'єкт дослідження, виділяючи засновників корпорації, тобто осіб, які є засновниками юридичної особи – управляючої компанії корпоративного об'єднання. У даному дослідженні вони є суб'єктами управління. Засновниками корпоративного об'єднання можуть бути як юридичні особи, так і фізичні особи відповідно до законодавства України, тому що корпорація – це юридична особа, заснована на колективній формі власності (як винятком, корпоративні об'єднання може утворювати суб'єкт господарювання (або держава), консолідуючи кілька окремих підприємств у єдину компанію, утворюючи в такий спосіб концерн. Таким чином, можна виділити головних суб'єктів управління в корпорації:

- засновники корпоративного утворення;
- вищий менеджмент корпорації, котрому засновники делегують окремі функції і права по управлінню корпоративним об'єднанням, який в свою чергу підрозділяється на:
  - загально-корпоративний менеджмент, який керує діяльністю усього корпоративного об'єднання;
  - менеджмент окремих підприємств, входять до складу корпорації або корпоративних підрозділів;
  - незалежні управляючі (в окремих випадках консультанти), яким засновники корпорації делегують окремі повноваження по стратегічному управлінню корпорацією – як противага корпоративному менеджменту;
  - представники утримувачів зобов'язань компанії (або їх об'єднань), які контролюють управління в корпораціях з метою своєчасного виконання зобов'язань;
  - представники працівників корпорації (в деяких випадках, в міжнародній практиці, є обов'язковим включення до наглядової ради представників профспілки компанії).

Від балансу інтересів цих суб'єктів управління залежить корпоративна модель управління компанією, її взаємовідносини з зовнішнім середовищем.

Сьогодні в Україні в корпораціях не застосовується у «чистому» вигляді жодна з типових систем корпоративного управління, що прийняті в міжнародній практиці, можна сказати, що використовуються ознаки декількох моделей.

З цієї точки зору можна виділити вертикаль управління в корпораціях. Виділення вертикалі управління не говорить про строгий ієрархічності управління в корпораціях. Можливо делегування або розподіли окремих функцій управління на різні рівні, у деяких сучасних корпораціях застосовують повністю розподілені моделі управління.

З іншого боку, корпоративне управління можна поділити на декілька підсистем управління:

1. Стратегічне бачення корпоративного розвитку – розробляється при створенні корпорації або її реорганізації.

2. Стратегічне управління корпорацією в цілому (управління розвитком корпорації) або на верхній рівень делегуються окремі управлінські функції, тобто, як гіпотезу можна висунути теза про те, що в корпорації може й не бути єдиного центра прийняття управлінських рішень.

3. Управління окремими підприємствами корпорації (активами).

При цьому необхідно відзначити, що крім вертикалі управління, тобто в залежності від суб'єкта управління, в корпораціях існують управлінські впливи щодо об'єкта управління.

1. Управління взаємодією між окремими групами впливу в корпоративних утвореннях.

2. Управління взаємодією менеджменту й працівників окремих суб'єктів господарювання, що входять у корпорацію.

3. Управління взаємодією корпорації із зовнішнім середовищем.

4. Управління активами компанії.

5. Управління зобов'язаннями корпорації.

6. Управління вартістю корпорації.

У даній роботі ми розглядаємо найбільш загальний підхід, коли в процесі управлінської взаємодії перебувають всі значимі учасники корпоративного управління. На рис. 1 наведена схема розподілу управлінських впливів у корпорації. Окремо необхідно відзначити вплив профспілкових об'єднань, який не був наведений на поданому рисунку. З розвитком корпоративного управління в Україні, структуризації ринків цей вплив буде зростати, про це свідчить досвід розвитку корпоративного управління як в країнах з ринковою економікою, так і з трансформаційною, наприклад, досвід Росії.

Метою даної статті є дослідження насамперед впливу держави на корпоративне управління. Як видно з рис. 1., держава може здійснювати вплив на корпоративне управління в окремому суб'єкті ринку, безпосередньо входячи до складу засновників або делегуючи своїх представників у менеджерський склад управління компанією.

Держава через своїх представників, таким чином, може бути представлена на загальних зборах засновників корпорації або безпосередньо управляючи корпорацією через присутність у менеджменті корпорації. Необхідно зазначити, що, безпосередньо, управляючи корпорацією в оперативному режимі або через участь у корпораціях як засновник, держава не тільки може отримувати якісь фінансові дивіденди, але й реалізує свої стратегічні цілі.

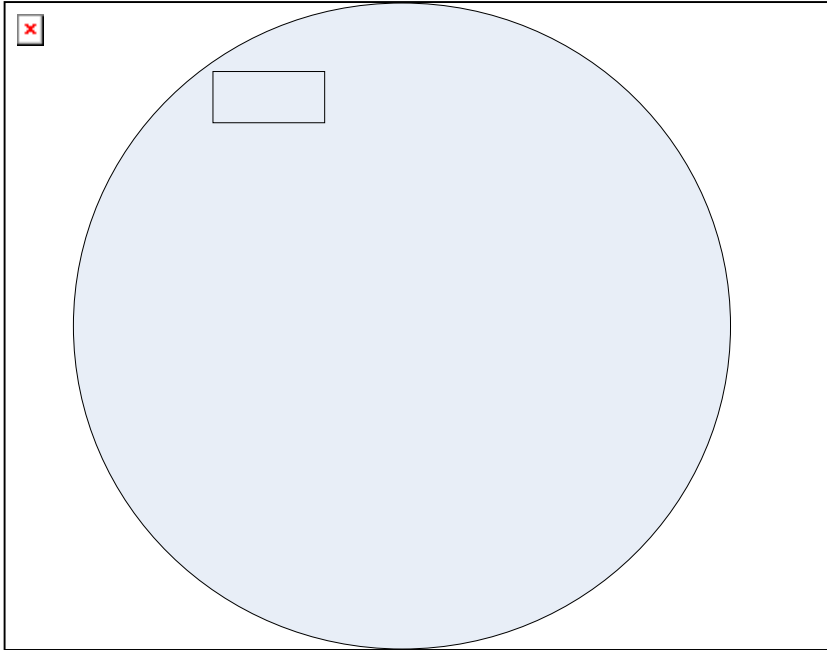

Рис. 1. Структурна схема управлінських впливів у корпоративному об'єднанні

Держава не є найефективнішим власником [7, 8, 9], особливо щодо завдань оперативного управління підприємствами, з одного боку (в осіб, інтереси, що представляє, держави відсутні чіткі стимули по підвищенню ефективності й результативності функціонування суб'єктів господарювання), з іншого – не вироблені чіткі завдання й мети економічній державній політиці, не дозволяють виробити стратегічні цілі держави щодо розвитку основної маси підприємств, у яких держава володіє значними пакетами корпоративних прав. Таким чином, при розгляді вплив держави на корпоративний сектор економіки з погляду безпосереднього управління суб'єктами господарювання для підвищення ефективності управління державними корпоративними правами й реалізації стратегічних завдань, можна виділити ряд елементів сприятливого рішення цього завдання:

1. Створення інституту професійних керуючих корпоративними правами держави, на підставі оцінки й стимулювання їхньої діяльності по управлінню корпоративними правами держави, щодо результатів діяльності

господарюючого суб'єкта – його ефективності й реалізації стратегічних цілей держави.

2. Увести в практику корпоративного управління типовий статут створення й функціонування господарюючого суб'єкта щодо управління господарюючим суб'єктом зі значною часткою державних корпоративних прав (зразок розроблений і затверджений рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку).

3. Введення в практику корпоративного управління «Принципів корпоративного управління», які носять рекомендаційний характер у суспільствах зі значною часткою корпоративних прав держави.

4. Розвиток депозитарної системи щодо подальшого впорядкування реєстрації та переходу прав власності на корпоративні права.

5. Прийняття законів «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою відповідальністю», що регламентує діяльність, права та відповідальність суб'єктів корпоративного управління та сприятиме покращенню системи корпоративного управління.

6. Прийняття змін щодо законів та інших нормативно-правових актів відносно ліквідації підприємств, банкрутства й санації, з точки зору захисту прав власників корпоративних прав і утримувачів зобов'язань корпорації.

7. Забезпечення захисту прав меноритарних власників корпоративних прав.

8. Введення системи індикаторів щодо ефективності управління корпоративними правами держави і системи контролю до їх динаміки та дотримання граничних, встановлених ефективних значень, з метою покращення ефективності діяльності компаній з державною часткою власності та контролю за діяльністю менеджменту цих підприємств.

У цей же час, з позицій процесного й ситуаційного підходів необхідне забезпечення гнучкості управлінських процедур, залежно від ситуації на ринках, тобто формування і втілення в господарську діяльність підприємств з державною часткою власності гнучких регламентів щодо головних процесів управління корпоративними правами. Таким чином, з погляду процесного підходу, ще не розроблені процедури реалізації й самі процедури управлінських процесів і контролю за їхнім виконанням.

З іншої сторони, держава встановлює правила гри не тільки по взаємодії окремих груп впливу й рівнів управління корпорації, практично всі аспекти взаємин суб'єктів ринку і їхні внутрішні зв'язки між окремими структурними елементами регулюються відповідними законодавчими актами. Таким чином, держава встановлює «правила гри» і стежить за їхнім виконанням. Це другий аспект впливу держави на корпоративний розвиток, через регулювання й контроль дотримання законодавства, що має відношення до корпоративного розвитку. Подальше наукове дослідження державного управління корпоративним сектором економіки пов'язано передусім з аналізом і розробкою саме ефективних процедур управління корпоративними правами держави, а також інституалізації процедур державного регулювання корпоративним сектором економіки з метою підвищення

ефективності його функціонування, забезпечення захисту прав інвесторів, реалізації стратегічних цілей державної економічної політики.

Список літератури: 1. Господарський Кодекс України // АТЗТ «Видавництво «Право», 2003. 2. Цивільний Кодекс України // АТЗТ «Видавництво «Право», 2003. 3. Закон України «Про господарські товариства» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 49, ст.682. 4. Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року № 437/95-ВР (із змінами і доповненнями) // www.rada.kiev.ua. 5. Драчева Е.Л., Лібман А.М «Проблеми визначення й класифікації інтегрованих корпоративних структур» : Менеджмент у Росії й за рубежом № 4/2001. 6. Кондратьев В.Б. Корпоративное управление и инвестиционный процесс. М., 2003. 7. Кушлина В.И. Государственное регулирование рыночной экономики: /Учебник. Издание 2-е, перераб. доп. М., 2002. 8. Перегудов С.П. Корпорации, общество, государство: Эволюция отношений. М., 2003. 9. Румянцев С.А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток. К., 2003. 10. Татаркин А.И. Динамика корпоративного развития. М., 2004. 11. Теория системного менеджмента: Учебник/ Под общ. ред. П.В. Журавлева, Р.С. Седогова, В.Г. Янчевского. М., 2002. 12. <http://www.ssmc.gov.ua>. 13. <http://www.smida.gov.ua>. 14. http://www.bank.gov.ua/Macro/pok_2004.htm. 15. <http://www.spfu.gov.ua/ukr/index.phtml>.

Надійшла до редколегії 03.08.04

В.Ф. Байцим

ТЕОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Зміни, що відбуваються в суспільстві країн Центрально-Східної і Східної Європи протягом останніх років, дають унікальний матеріал для дослідження та узагальнення процесів реформування тоталітарного суспільства взагалі та процесів реформування економічної системи зокрема. Перехід до формування ринкових відносин передбачає різноманітність форм власності, конкуренцію, поділ праці, спеціалізацію та право кожної економічної одиниці мотивувати свою поведінку особистими інтересами, намагаючись максимізувати свій дохід через самостійне прийняття рішень.

Закономірно, що для трансформаційних процесів неминучою є перехідна трансформаційна криза, яка охоплює економіку й суспільство в цілому. Ця криза завершує один тривалий період історичного розвитку і відкриває інший. У такий спосіб утворюється нескінченна низка історичних циклів і відповідних їм історичних перехідних криз [7].

Однак, наявний інструментарій економічної політики, який сформовано в нашій країні, не націлений на забезпечення якісних перетворень – інноваційного розвитку, оновлення структури виробництва, подолання глибокої диференціації доходів та ін. У межах нинішньої моделі розвитку широкомасштабна модернізація національної економіки просто неможлива. Потрібні суттєві зміни в механізмах трансформаційних процесів, їх системне оновлення – тобто осмислений перехід до інституційної моделі ринко-